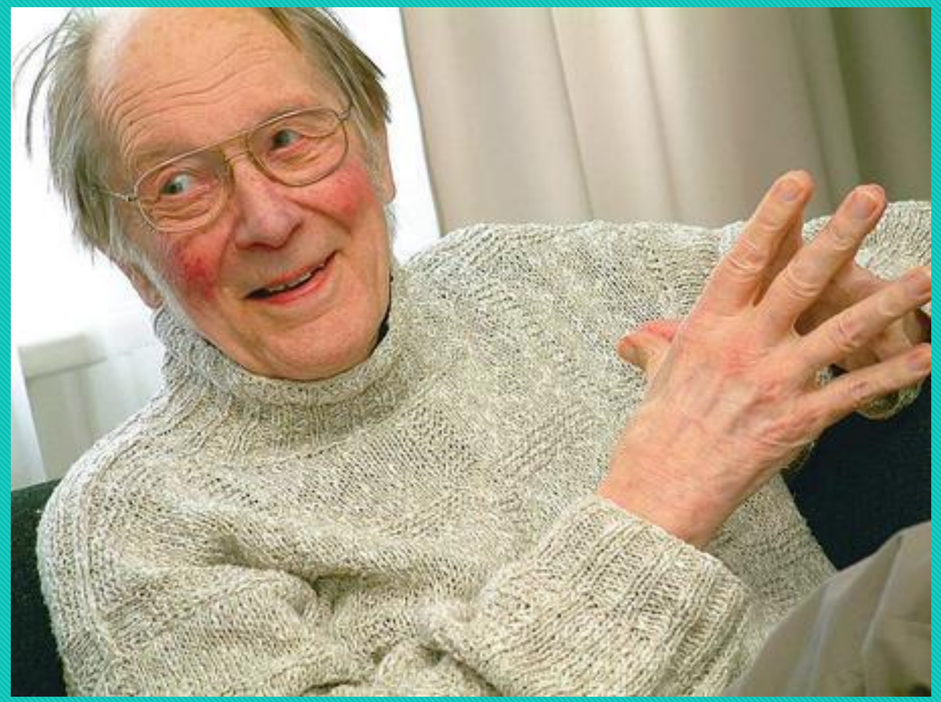

Foto: Postimees.ee

Jaan Kross – olulisemaid eesti kirjanikke

19. veebruar 1920 –27. detsember 2007

Elulugu

- Jaan Kross sündis 19.02.1920 Tallinnas, kasvas üles Kalamajas
- 1928–1938 õppis Jakob Westholmi Gümnaasiumis
- 1938–1944 õppis Tartu Ülikoolis õigusteadust

Jaan koos isaga 1925-ndal aastal

Tänavafotograafi juures lindu ootamas sügisel 1922

Jaan Kross – õigusteaduskonna üliõpilane

- Sõja-aastail töötas Kross Tallinna Linnapanga sekretärina ja lühiajaliselt sõjaväeasutuse tõlgina. Ta arreteeriti süüdistatuna vastutegevuses saksa võimudele ning istus 1943. a viis kuud eeluurimisvanglas
- 1944–1946 töötas ta õppejõuna Tartu ülikoolis, arreteeriti 1948 ning kandis karistust
- 1948–1954 asumisel Komi ANSV-s ja Krasnojarski krais
- 1954. aastal tagasi kodumaale jõudes töötas tõlgina ning esseisti ja luuletajana, hiljem kutselise kirjanikuna
- 1958. aastast on ta Kirjanike Liidu liige

- 1957–1960 Tallinna NAKi esimees
- 1971 Kirjanike Liidu juhatuse sekretär
- 1981 Kirjanike Liidu juhatuse aseesimees
- 1988 oli üks Eesti Üliõpilaste Seltsi taastamise algatajaid
- 1992–1993 riigikogu saadik
- 1992–1993 Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riikliku Komisjoni esimees
- 1998 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna vabade kunstide professor

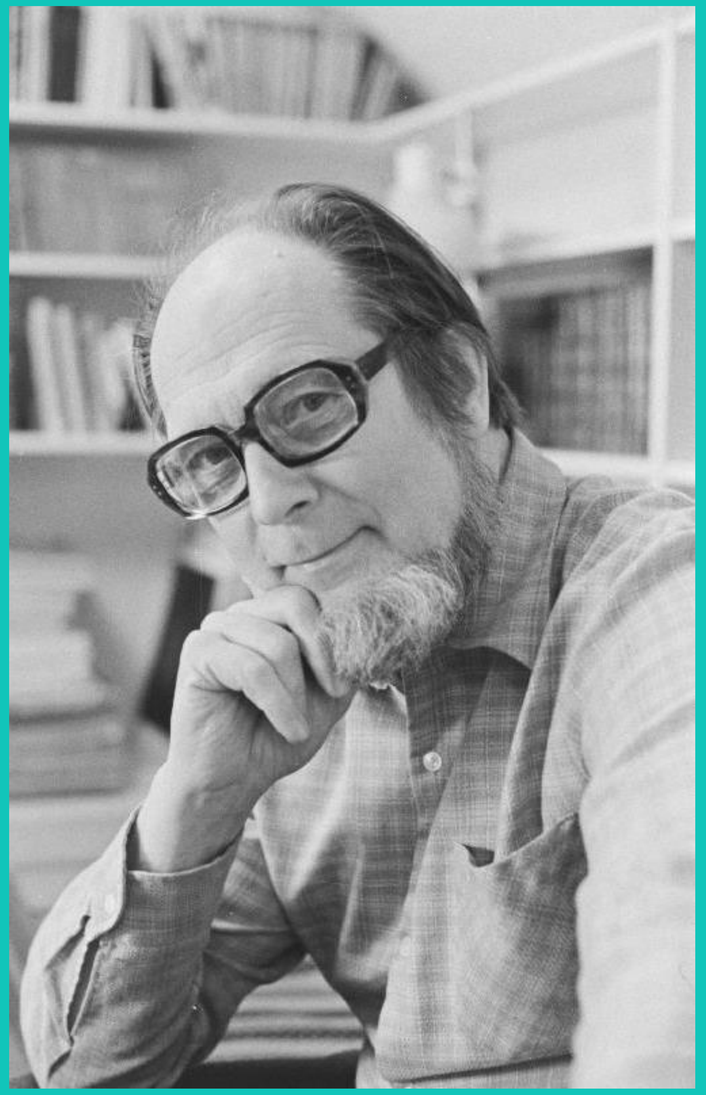

Kirjanik Jaan Kross oma 60. sünnipäeval.
Foto: Gunnar Loss

Pere

- Esimene abikaasa oli Helga Pedusaar, nad olid abielus 1940–1949
- 1954–1958 oli abielus Helga Roosiga.
  Tütar Kristiina Ross (sündinud 1955)
- 1958. aastast oli abielus luuletaja ja lastekirjaniku Ellen Niiduga. Nende lapsed:

  Maarja Undusk (sündinud 1959),

  Eerik-Niiles Kross (sündinud 1967) ja

  Märten Kross (sündinud 1970)

Jaan Kross koos oma abikaasa Ellen Niiduga koduses õhkkonnas 1996. aastal. Seinal tütar Maarja Unduski maal Krosside perekonna hoidjatädiga. Foto: Peeter Langovits

Looming

Alustas luuletamist 1938 gümnaasiumiõpilasena, jätkas seda ülikooliajal. Kirjanduslik debüüt lükkus edasi sõja tõttu.

1958. aastail ilmus Jaan Krossi esikkogu "Söerikastaja". Kross kasutas vabavärssi, kutsudes sellega esile ägeda poleemika, mis kujunes kokkuvõttes uue kirjandus- ja elukäsituse võidukäiguks.

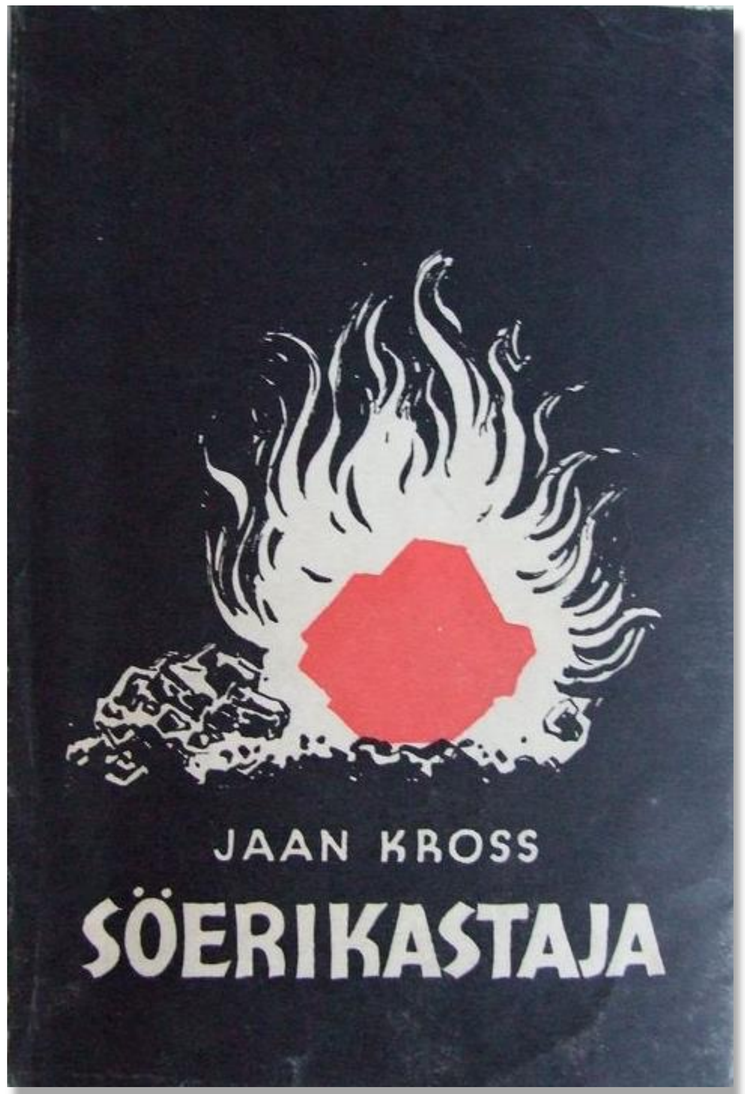

Sel künkal algas imeline laas,
veel vastu taevasina sünk ja paljas,
kuid hiirekõrvus rohi oli maas
nii imevärske ja nii imehaljas.
Sel künkal algas imeline laas …

Me tundsime, kuis puude süda lõi
ja kuulsime, kuis mullast võrsus rohi.
Puud hüüdsid hääletult: ei või! ei või!
ja haljas rohi sosistas: ei tohi …
Me tundsime, kuis puude süda lõi.

Kas tõesti nüüd saab tõde muinasloost,
et sellest laanest tagasi ei tulda?
Me läksime ja oksad läksid koost
ja niiskes õhus lõhnas sooja mulda.
Kas tõesti nüüd saab tõde muinasloost?

Ehk küll me ümber kivist linn on taas,
me kõnnime, kui kõnniks me legendis:
nüüd õites on me imeline laas,
kuid kõik ta õied õitsevad meis endis,
:,: ehk küll me ümber kivist linn on taas. :,:

Raamatust „Söerikastaja“ on luuletusest Imeline laas tehtud laul.

Viisi autorid ning esitajad on vennad Tarmo ja Toomas Urb.

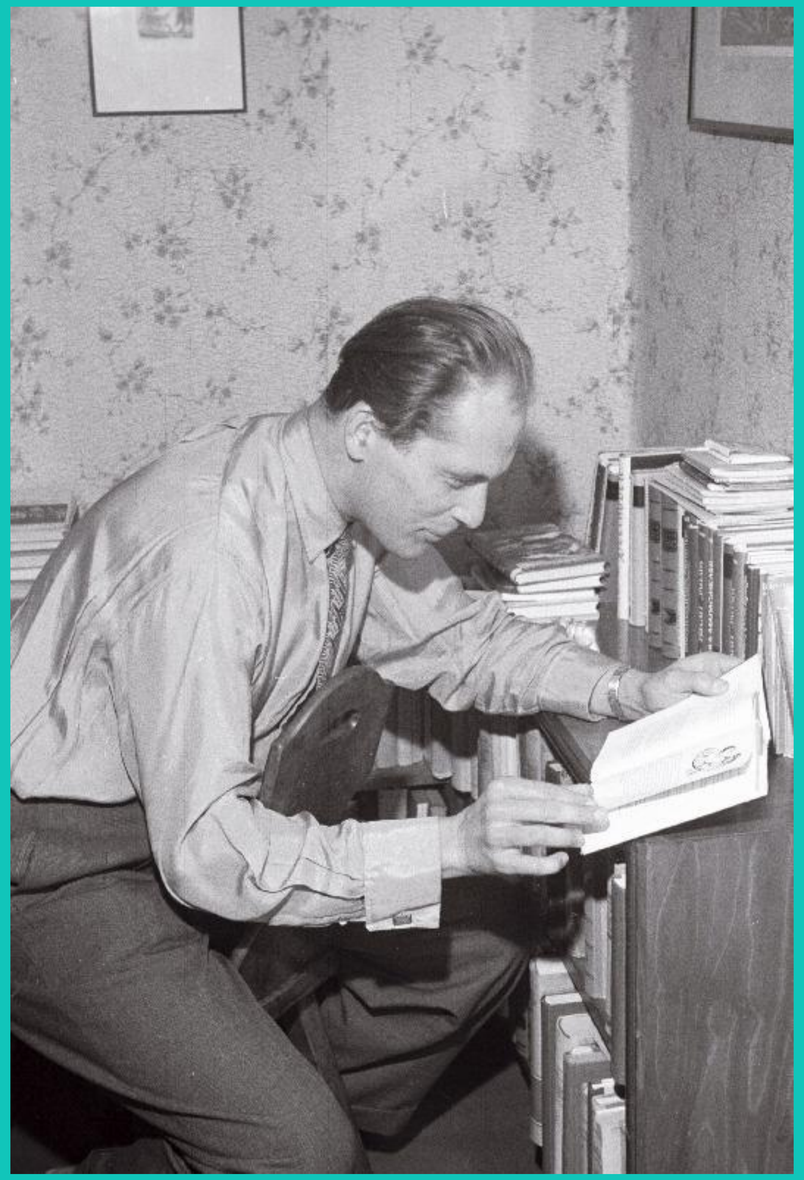

Kirjanik Jaan Kross. 1958 a
Foto: Salomon Rosenfeld

1960-ndail järgnes kolm luuleraamatut,
mis olid samuti head:

„Kivist viiulid“ (1964)

„Lauljad laevavööridel“ (1966)

„Vihm teeb toredaid asju“ (1969)

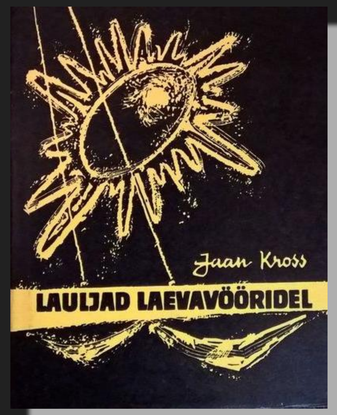

Samasse perioodi kuulub ka Loomingu raamatukogus ilmunud poeem „Tuule-Juku” (1963)

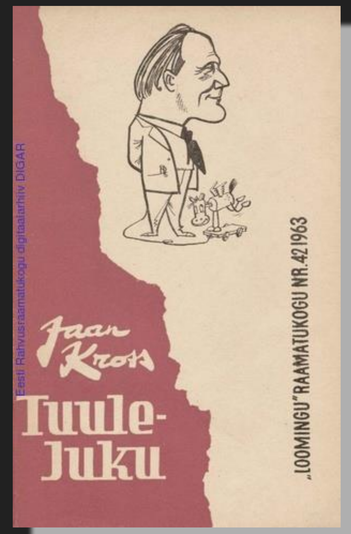

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1970-ndail pühendus Kross peamiselt proosa kirjutamisele. Ilukirjanduse loomise kõrvalt on Kross eestindanud maailmakirjanduse paremikku ning avaldanud esseistikat (koondatud kogudesse "Vahelugemised").

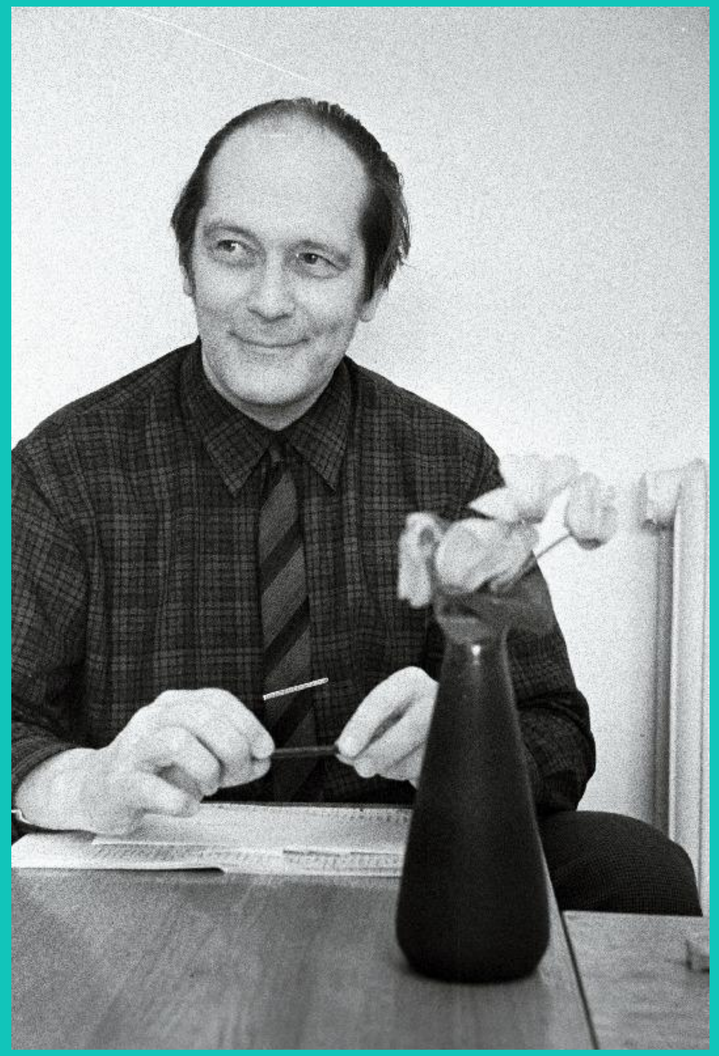

50-aastane juubilar kirjanik Jaan Kross.
Foto: Gunnar Loss

1971. a ilmunud luulevalimiku „Voog ja kolmpii“ eest J. Smuuli preemia

Luiteliivadel joostes
tuli sinine meretuul
ja ütles mulle:
Tõeline armastus on olemas.
Tema ongi päike
tumeroheliste mändide kohal.
Sinu kujuteldav hing on olemas.
Tema ongi läbipaistvate tiibadega kärbes
helerohelisel männikasvul. /.../

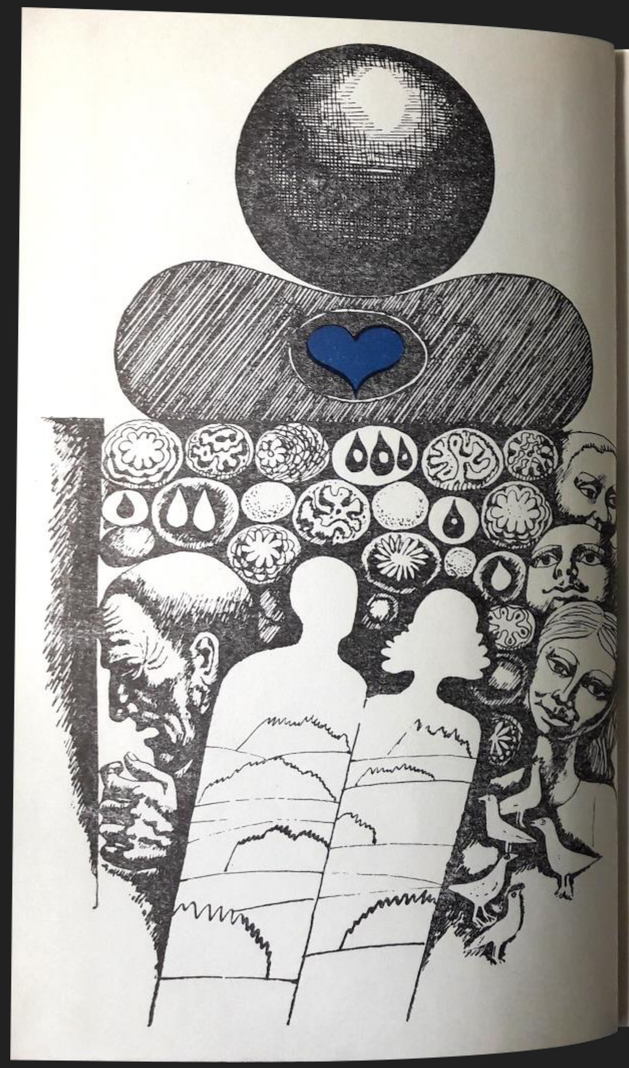

JAAN KROSS

VOOG ja KOLMPII

LUULETUSI 1938—1968

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1971

Romaanid

- "Kolme katku vahel" I–IV (1970–1980)
- "Keisri hull" (1978)
- "Rakvere romaan" (1982)
- "Professor Martensi ärasõit" (1984)
- "Vastutuulelaev" (1987)

- "Wikmani poisid" (1988)
- "Väljakaevamised" (1990)
- "Tabamatus" (1993)
- "Mesmeri ring" (1995)
- "Paigallend" (1998)
- "Tahtamaa" (2001)

Novellid

- "Neli monoloogi Püha Jüri asjus" (1970)
- "Michelsoni immatrikuleerimine" (1971)
- "Pöördtoolitund" (1972)
- "Rist"
- "Stahli grammatika"
- "Vandenõu"
- "Väike Vipper"
- "Järelehüüd Kuusiku peremehele"
- "Minu onupoja jutustus"
- "Tuhatoos"
- "Pulmareis"
- "Eesti iseloom"
- "Põgenemine"
- "Vürst"
- "Morse"
- "Onu"
- "1941"

Jutustused

- "Mardileib" (1973)
- "Kolmandad mäed" (1975)
- "Taevakivi" (1975)
- "Kajalood" (1980)
- "Ülesõidukohad" (1981)
- "Silmade avamise päev" (1988)
- "Järelehüüd" (1994)

Näidendid

- "Doktor Karelli raske öö" (2000)
- "Vend Enrico ja tema piiskop" (2000)
- "Olematu Odysseus" (1960ndatel, avaldatud Kogutud Teosed VIII, 2005)

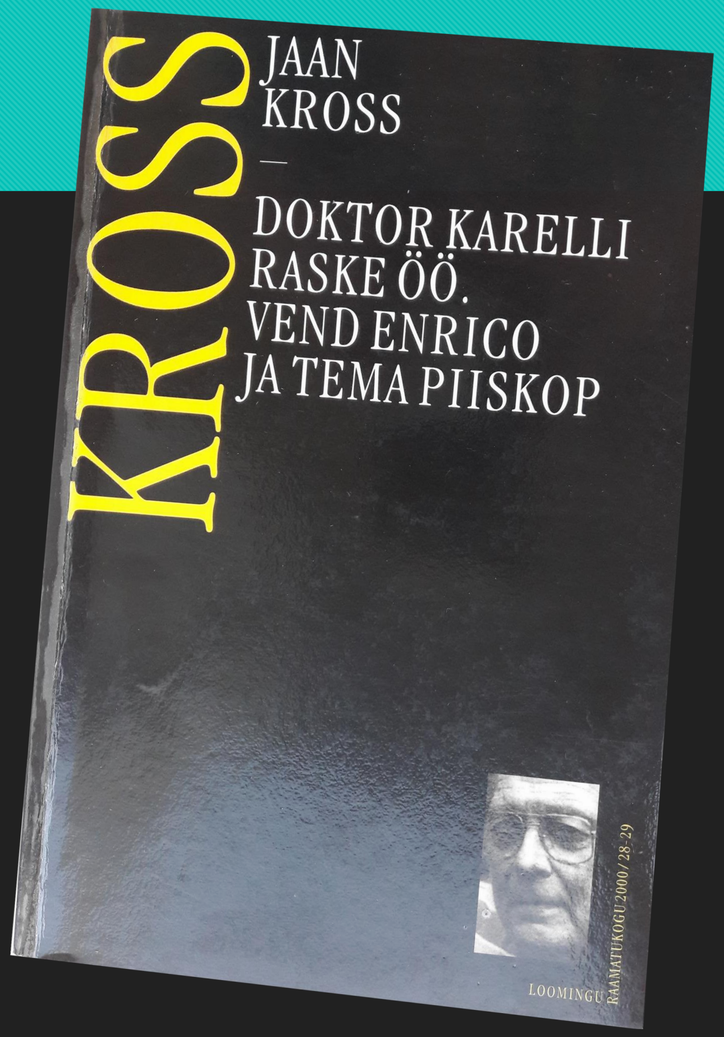

Luule

- "Söerikastaja" (1958)
- "Kivist viiulid" (1964)
- "Lauljad laevavööridel" (1966)
- "Vihm teeb toredaid asju" (1969)
- "Voog ja kolmpii" (1971)
- "Põhjatud silmapilgud" (1990)
- "Maailma avastamine" (2005) uustrükk

Mälestused

- "Kallid kaasteelised" (2003)
- "Kallid kaasteelised II" (2008)

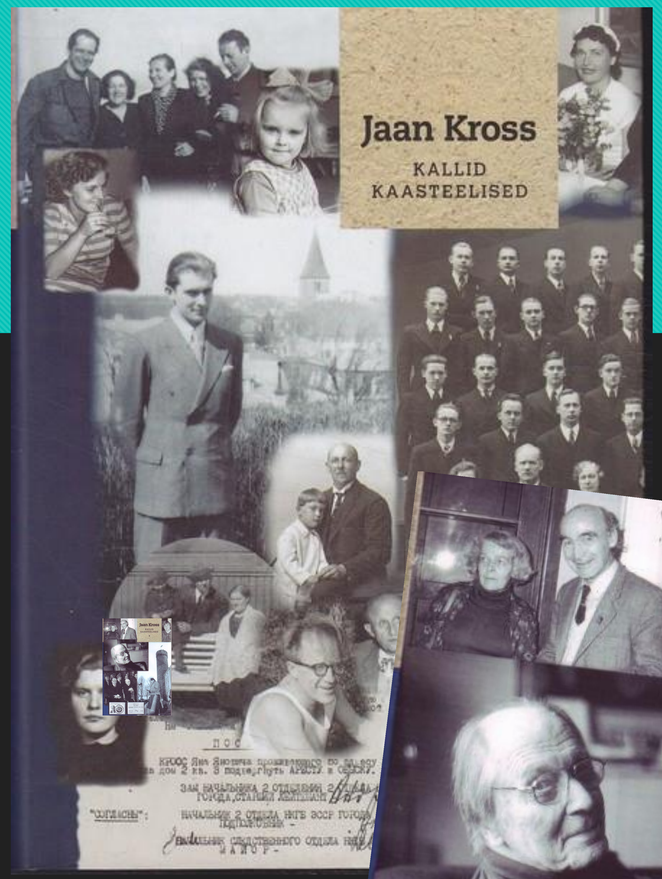

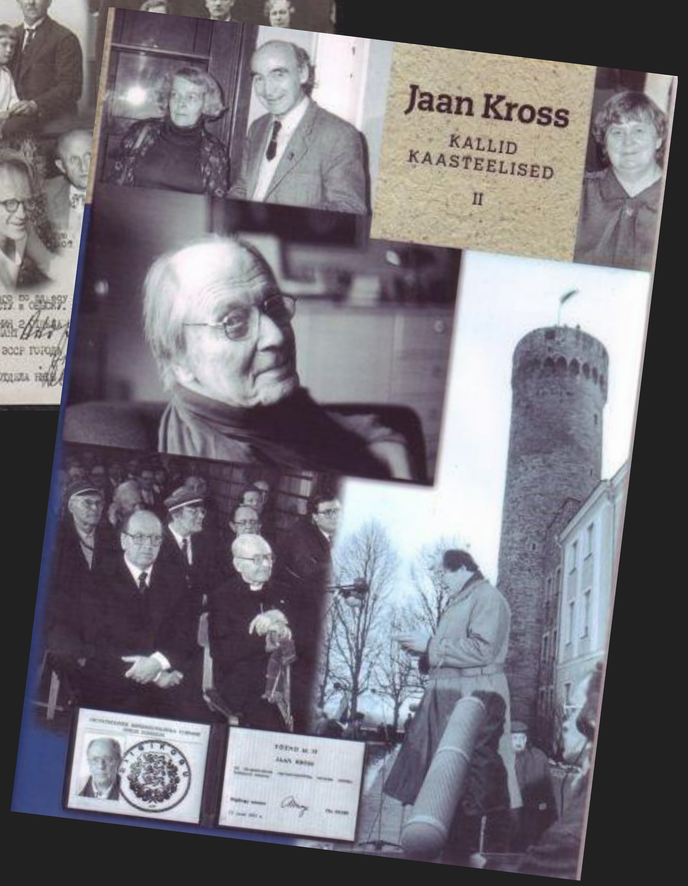

I osa algab lapsepõlvest ja lõpeb 1960. aastatega, käsitledes pikemalt heitlikke 40-ndaid, laagriaega Komimaal ja asumisaastaid Siberis.

II osa haarab ajavahemikku 1960. aastatest kuni vabariigi taastamiseni 1992. aastal. Köite kokkuvõtlikud märksõnad võiksid olla isiklik elu ja välismaareisid.

Loomingu Raamatukogus ilmus Jaan Krossi seniavaldamata värssromaan «Tiit Pagu»

Jaan Krossi 100. sünniaastapäevaks ilmub esimest korda avalikkuse ette värssromaan «Tiit Pagu», mille kirjutamist Kross alustas arvatavasti 1940. aastate hakul. Ligi 3700 värsireast koosnev tehniliselt virtuoosne teos jäi tollal pooleli ning hiljem Kross seda enam ei meenutanud.
Romaan annab värvika sissevaate 1930. aastate lõpu Tartu üliõpilasellu ning Tallinna kodanlas- ja töölismiljöösse. Nimitegelane Tiit Pagu on korporant, kes eluliste asjaolude sunnil läheneb marksistlikule maailmavaatele.

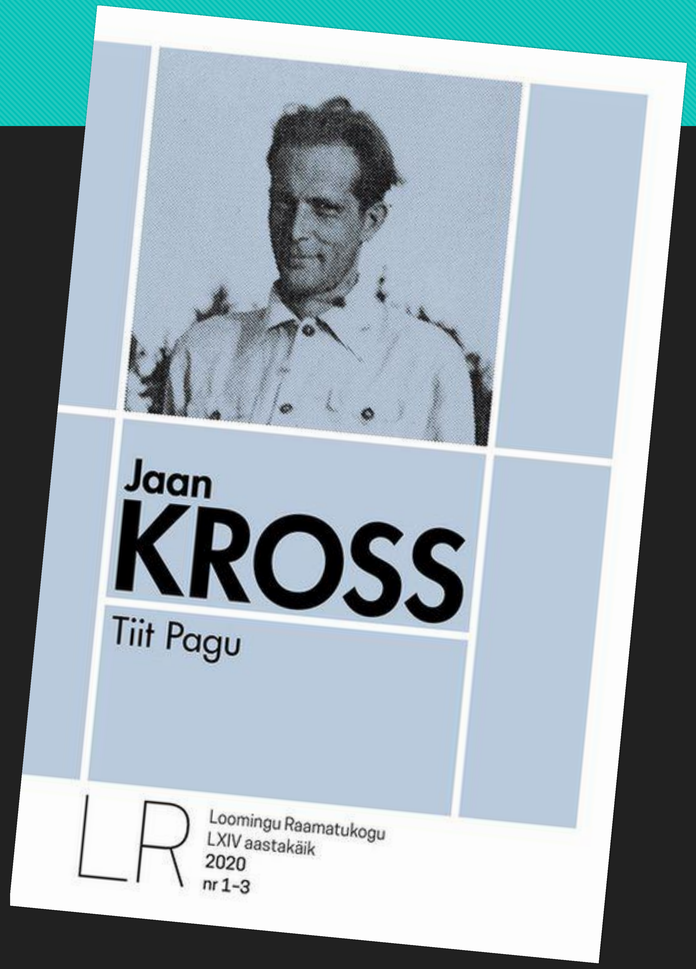

Proosalooming

Mart Mägeri sõnul on Kross oma romaanide kangelaste valikuga kaardistanud Eestimaa aja- ning kultuurilugu, avardades kujutust Euroopa taustadesse. Krossi romaanide ja novellide tegelasteks on rahvusliku kultuuriloo võtmefiguurid B. Russow, K.J. Peterson, O.W. Masing, Jannsen, Köler jt, aga ka Eestis vähetuntud, ent mujal Euroopas kuulsad eestlased Bernhard Schmidt, Friedrich Martens jt. Tema ajalooliste teoste olemuslikuks tunnuseks on tõlgendamisvõimaluste ambivalentsus.

Aastasadade tagustest sündmustest, saatustest ja probleemidest saab tõmmata paralleele tänapäeva ning nii osutuvad ta teosed ootamatult tänapäevasteks. Kross on ise öelnud ühes intervjuus: „Minu kodumaa minevik kujutab endast just nagu minu enda mineviku laiendatud varianti“ (Kross, 1971).

Kõige analoogiarikkamaks on osutunud „Keisri hull“, mis on seetõttu ka nii laia menu saavutanud (Mäger 1991: 350).

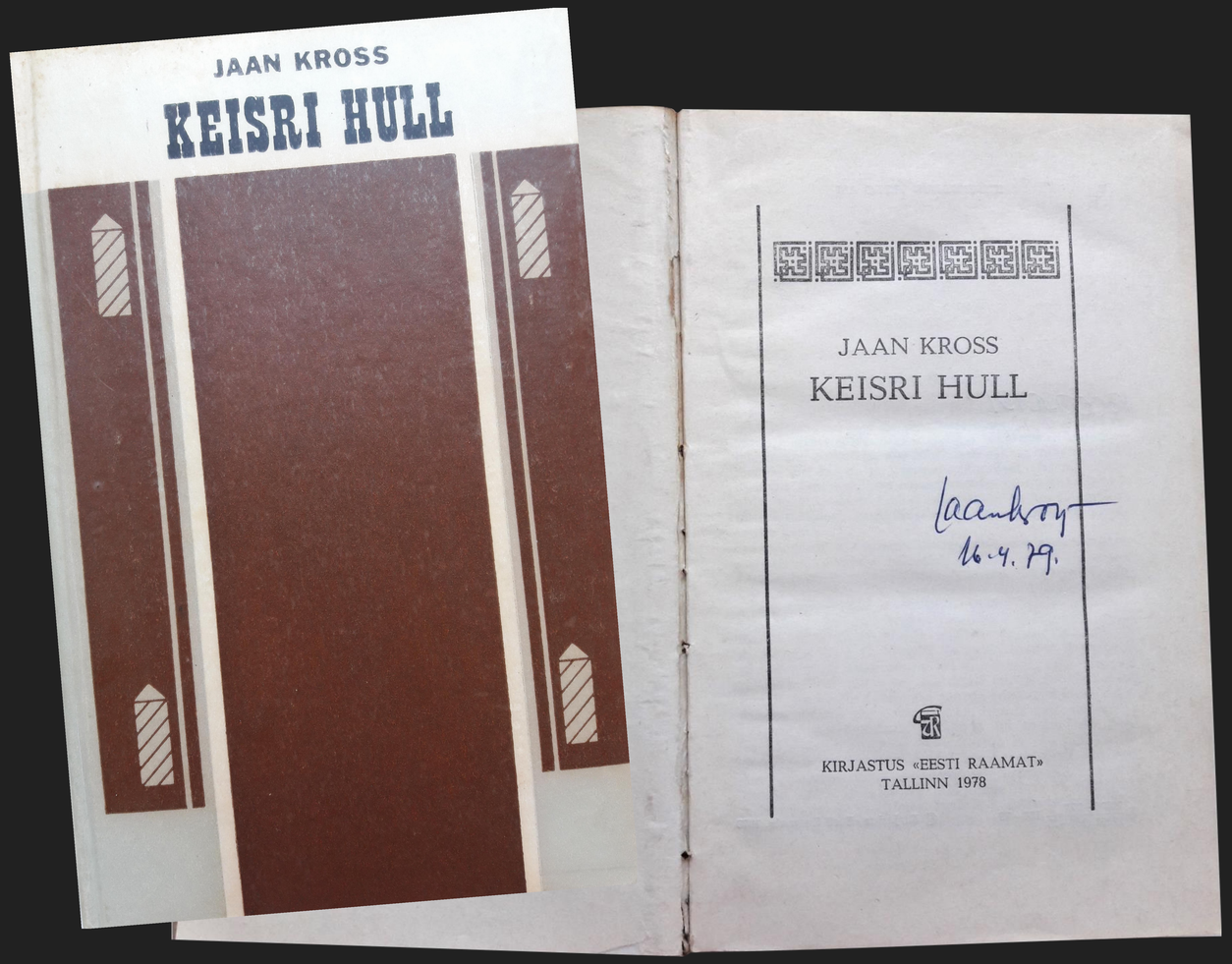

1979. aastal külastas Jaan Kross koos abikaasa Ellen Niiduga ka Põltsamaa raamatukogu.

„Ajalookirjanikuna on Jaan Kross eelkõige probleemikirjanik. Teda ei huvita ajalugu kui ühiskondlike arengute, liikumiste ja kokkupõrgete lugu, vaid inimese käitumine ja siseheitlused ajaloo poolt määratud situatsioonis.“ (Mäger 2005: 50).

Üldiselt jagunevad Krossi teoste peategelased kahte tüüpi: kohanejad või trotsijad. Kesksed teemad ja probleemid ongi tegelase vaimse sõltumatuse ja eneseteostuse saavutamine väliste tegurite mõjuväljas ning sellega kaasnevad kompromissid ja kohanemine (vt Epner 2001: 564).

Peategelase karakteristikas on tähtis roll ka kõrvaltegelastel, kes reflekteerivad peategelast või kellesse projitseeritakse mõni põhikarakteri külg. Jaan Unduski sõnul on Kross kirjutanud järjekindlalt kujunemisromaane, mille ülesandeks on ehitada üles suur isiksus. „...peaaegu iga Krossi tekst on enesearenduskatse isikliku suuruse suunas. [---] ... Kross on üsna ainuline selle poolest, et iga tema tähtsam lugu kahmab isiksuse suureks saamise iha järele.“ (Undusk 2005: 598)

Jaan Kross on üks tuntumaid ja rohkemtõlgitumaid eesti kirjanikke paljudes välisriikides.

Tema teoseid on tõlgitud bulgaaria, gruusia, hispaania, hollandi, horvaadi, inglise, jaapani, leedu, läti, makedoonia, norra, poola, portugali, prantsuse, rootsi, saksa, slovaki, soome, taani, tšehhi, türgi, ukraina, ungari ja vene keelde.

Näiteks tunnistati "Keisri hull" 1989 parimaks tõlketeoseks Prantsusmaal.

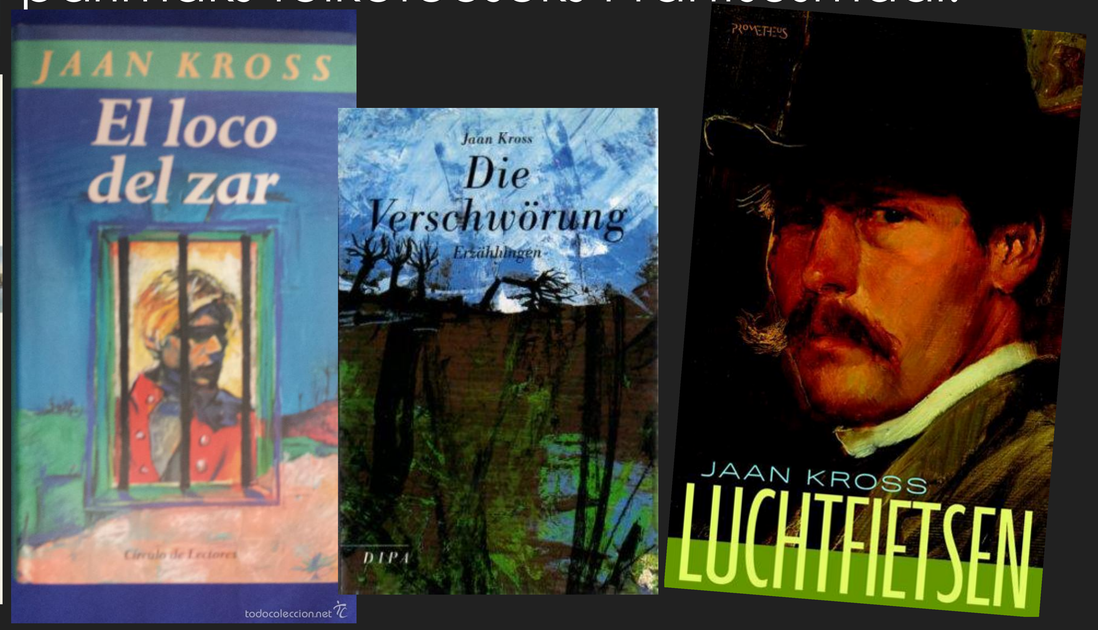

1970. aastal on välja antud vinüülplaat, kus Jaan Kross ja Ellen Niit oma luulet esitavad.

Ellen Niit ja Jaan Kross

Tsitaadid tema teostest

- Haritud eestlane on nii haruldane asi, et kui ta ka olemas on, peab ta neetult tark olema. (“Kolme katku vahel”, 1970–1980)
- Varblane maal hall ja linnas ka hall. (“Kolme katku vahel”, 1970–1980)
- Kui sa tahad pidada raudseid põhimõtteid, pead sa olema ise terasest poiss. Ja suutma murda oma põhimõtte aeg-ajalt, mõnikord – krõksti pooleks. Et näidata, et sa oled oma põhimõtte peremees. Mitte oma põhimõtte ori. (“Wikmani poisid”, 1988)

Jaan Krossi kirjandusauhind

Jaan Krossi kirjandusauhind on auhind, mille annab Jaan Krossi Sihtasutus iga aasta veebruaris viimase kolme aasta jooksul ilmunud väljapaistva teose eest proosa, luule, draama, esseistika, kultuuriloo või tõlke vallas.

Esimene auhind anti 2010. aastal.

Auhinna on saanud

- 2010 – Ain Kaalep, "Muusad ja maastikud. Luuletusi 1945–2008"
- 2011 – Mats Traat, "Õelate lamp"
- 2012 – Jüri Hain, "Raamatulehitseja"
- 2013 – Enn Nõu, "Vabariigi pojad ja tütred"
- 2014 – Juhani Salokannel, romaani "Tõde ja õigus" soome keelde tõlkimise eest
- 2015 – Ants Hein, "Õisu: Ühe Liivimaa mõisa ajalugu ja arhitektuur"
- 2016 – auhinda välja ei antud
- 2017 – Paul-Eerik Rummo teose "Taevast sajab kõikseaeg kive" eest
- 2018 – Arvo Valton teose "Märjamaa legend" eest

Tunnustused

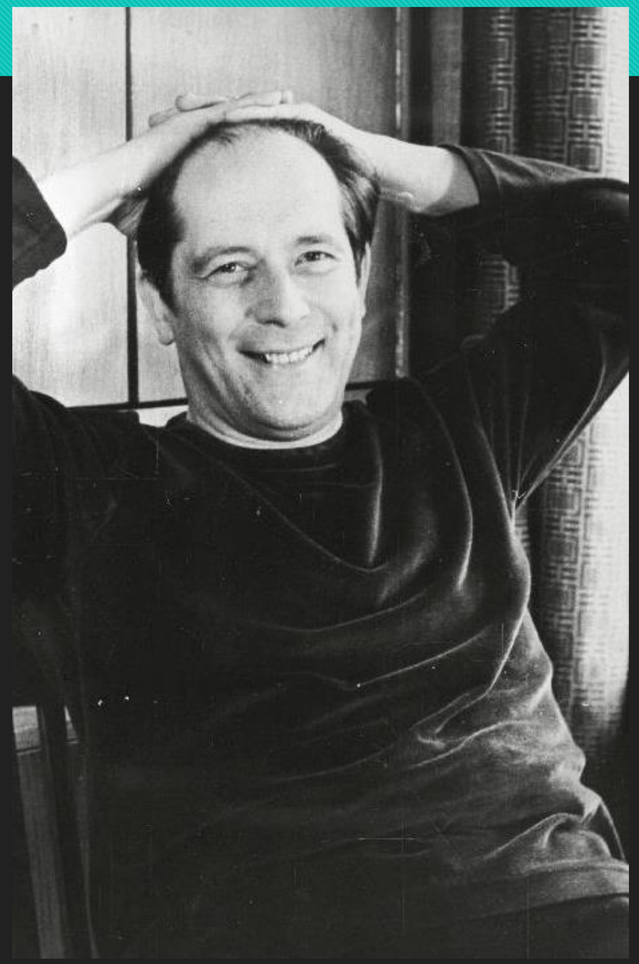

Jaan Kross Eesti NSV teeneline kirjanik
Foto: V. Salmre

- 1971 Eesti NSV teeneline kirjanik
- 1971, 1972, 1990, 1995 Friedebert Tuglase novelliauhind
- 1988 E. Joenpelto nimeline kirjanduspreemia
- 1988, 1993, 1996, 1998, 2003 Virumaa kirjandusauhind
- 1989 Tartu Ülikooli filosoofia audoktor

Helsingi Ülikooli audoktor
Jaan Kross Senati platsil Helsingis.
Foto: Kalju Suur

- 1990 Helsingi Ülikooli audoktor
- 1992 Ungari Vabariigi II järgu Teeneterist
- 1992 Ungari Vabariigi II järgu Teeneterist
- 1995 Eesti Üliõpilaste Seltsi auvilistlane
- 1995 Saksamaa Liitvabariigi teeneteordeni Suur Teeneterist
- 1996 Riigivapi I klassi teenetemärk
- 1998 Kultuurkapitali kirjanduspreemia

Kirjanik Jaan Kross Tallinna vapimärgi üleandmise tseremoonial Raekojas
Foto: Mati Mänd

- 1998 Tallinna vapimärk
- 2004 üks neljast Kultuurkapitali eesti rahvuskultuuri fondi elutööauhinnast
- 2006 Eesti Vabariigi kultuuripreemia elutöö eest
- 2006 aasta eurooplane

Jaan Kross aastal 2006, kui ta valiti Aasta Eurooplaseks.
Foto: Raigo Pajula

Enda kohta on pool sajandist kirjanduslikku tööd teinud Jaan Kross muheledes ütelnud, et on korralik „kirjanduslik tööhobune“.

Jaan Kross on öelnud:

- Ühele rahvale avaneb iseseisvumise võimalus kas üksainus kord kogu ajaloolise eksistentsi jooksul või mõne sajandi pikkuse intervalli järel, aga eestlastega on meie põlvkonna silme all sündinud teisiti. Võib ütelda, et meile keelduti seda pakkumast pea seitsesada aastat, aga siis pakuti meile seda üheainsa inimea jooksul koguni kahel korral. Ja kui see jääb ühel rahval sageli ajaloolistel põhjustel siiski saavutamata, siis eestlastega toimus see mõlemal juhul ikkagi nii, et oma riik suudeti realiseerida. (Eesti Päevaleht)

- Mu endaga on sama lugu, mis paljude praeguste noortega: kahju on, et nüüdseks kadunud inimesi õigel ajal kuulata ei osanud. (Kroonika)

- Vahepeal tuli muidugi Jakobson, kes pidas meile küll kolm isamaakõnet ja tegi mitmeid vägevaid asju. Aga kelle kohta vist August Kitzberg on ütelnud kuldsed – ja rasked sõnad: ta suri oma au ja hiilguse kohta üliõigel ajal. Sest pisutki hiljem oleks tähendanud, et v e n e s t u s oleks teinud temast oma tööriista ja tal oleks olnud põrgulikult raske ajaloo ees oma rollist pääseda. (Eesti Päevaleht)

- Tehke lapsi! Kogu sõltumatu omariikluse mäng on tühi, kui me ei taasta oma bioloogilist olemasolu. (SL Õhtuleht)

- Kui me 1988. aastal kokku tulime ja Eesti Üliõpilaste Seltsi taastasime, oli seal ainult 50 või 60 üsna räsitud vana varest, kes olid valdavalt lihtsalt vaesed pensionärid. (SL Õhtuleht)

- Kui proosale üle minnakse, siis hakkab ilukirjandus toitma. Viimasel ajal pole kõrvaltööd teinud. (SL Õhtuleht)

Jaan Krossi kohta on öeldud:

Nõnda on seksuaalsus mu meelest see, mis eristab Karl Ristikivi Jaan Krossist. Viimane muudab oma kunagised naised ja kiindumused romaanide tegelasteks, Ristikivi aga hoidub puutumast mitte üksnes tervet Nõukogude Eesti teemat ja okupatsiooni, vaid ka seksuaalsust. (Eric Dickens, Sirp)

Jaan Kross pole mingi suvaline taat, kes III aastatuhande alguses kuskilt võpsikust avastati. (Mart Soidro, Sirp)

Toompeal kogunevad paljude kodanike arvates iseäranis kurjad ja kiimalised inimesed, Patarei vanglas on istunud aga nii lugupeetud inimesed nagu Jaan Kross ja Friedebert Tuglas. (Hannes Rumm, Sirp)

Best PDF Encryption Reviews